

САН О КУЛТУРИ

Зоран Милутиновић, *Преболевање Евроје: конструкција Евроје у српској култури*, Геопоетика, Београд 2023

Зоран Милутиновић, професор јужнословенских књижевности и теорије књижевности на престижном Универзитетском колеџу у Лондону, и аутор бројних научних монографија и студија, у књизи *Преболевање Евроје: конструкција Евроје у српској култури*, домаћој стручној јавности, али и широј читалачкој публици, представио је резултате дугогодишњих истраживања, од којих су неки испрва били намењени страним читаоцима. Опредељујући се за тзв. имаголошки метод, примењиван у случајевима када се у нашој науци о књижевности трагало за начинима и узроцима конструкције слике „другог” у српској култури – у истраживањима што у великој мери воде до саморазумевања исте те културе – Милутиновић је успео да се издигне изнад замки теоријског мишљења које подразумева превагу анисторизма и апстрактних уопштавања на штету конкретног, те да у равнотежи појединачног и општег оствари уверљиву и драгоцену синтезу. Обдарен с једне стране завидном ерудицијом, заснованом на познавању бројних студија на ову тему – које нису интернационалне само по језику којим су написане већ и у односу на почетно становиште својих аутора – а с друге, истинским талентом да „урони” у текст и открије његова суштинска значења, Зоран Милутиновић написао је књигу какве до сада није било у српској науци о књижевности. За то је, свакако, заслужна и позиција која му је омогућила да своју матичну културу истовремено посматра и споља и изнутра, обезбедивши му ширину, и пруживши шансу да, колико год је то могуће, избегне пристрасност, али и да ту исту пристрасност (политичку, идеолошку и др.) препозна и учини видљивом у тзв. научном дискурсу о књижевности. Српски читаоци могли су се уверити у Милутиновићев интелектуални интегритет, тако очит у награђиваним и читаним књигама, у којима се овај аутор знањем и изврсном херменеутичком логиком борио и изборио за истину о „оклеветаним” писцима из српског културног

простора, првенствено показујући како је у својим делима Иво Андрић заступао универзалне, а не партикуларне вредности.

У књизи *Преболевање Европје* Зоран Милутиновић нашао се опет на терену вредности, јер је, истражујући однос међуратних српских писаца и интелектуалаца према Европи – Окциденту, односно према Истоку – или Оријенту, утврдио како је Европа у сваком разматраном дискурсу, заправо, скуп вредности, а не географски појам. У фокусу његових истраживања нашли су се не случајно аутори који представљају најзначајније представнике српске грађанске културе изникле из патријархално-националне парадигме 19. столећа, који су се на различите начине односили према идеалима индивидуалног и колективног (националног) идентитета. Европа тако, за већину од њих (Јован Скерлић, Исидора Секулић, Богдан Поповић, Слободан Јовановић, Милан Кашанин) представља синоним културе, као метафоре оплемењености у суштини дивље људске природе. Колико смо као појединци и народ способни да зауздавамо жудњу за прекомерношћу и исказивањем неконтролисаних излива несвесних, ирационалних садржаја, толико ћемо бити у стању да се „један степен више” приближимо европском културном појединцу, али и заједници „културних” Европљана у целини – то је отприлике идеја коју ови аутори имплицитно или експлицитно означавају као дистинкцију „европејства”. Приближавање овом идеалу, које код неких има повлашћен статус у дискурсу о односу Балкана, или словенства, или српства према Европи, подразумева „аутсајдерску” позицију народа који су свој национални, али и културни идентитет градили и освајали у окриљу туђих империја, од којих је, по дужини свог присуства, посебно значајно Отоманско царство. Национално ослобођење тако је подразумевало и ослобођење од туђе културне матрице, која се истовремено везује за неевропски, дакле источни, оријентални културни идентитет. Трагање за европским културним вредностима, код Јована Скерлића, на пример, неодвојиво је од борбе за националну државу и националну културу, што је за неке од јунака ове књиге (Исидора Секулић, Милош Ђурић), само степен у процесу који води до општечовечанског, интернационалног, културног појединца, али и исте такве заједнице. Књига Зорана Милутиновића значајна је, између осталог, и због тога што нам открива и бројне контрадикторности и амбиваленције: док Богдан Поповић и Слободан Јовановић – додуше, у распону од готово пола века – захтевају стварање (васпитавање) културног човека заснованог на самодисциплини и самоограничењу, Скерлић, као следбеник великог Европејца и распопа Доситеја, инсистира на буђењу усахлих страсти, али овај пут преобликованих у делање, у остварење колективистичких идеала солидарности, просвећености, рада и друштвеног напретка. Лош индивидуализам грађанске парадигме као колевке модерности, требало је заменити оним стваралачким. Јован Скерлић је умро у освит Великог рата

и можемо само наслутити, из текстова које је писао у време балканских ратова, како је његов однос према Европи почео да се мења. У жижи Милутиновићеве књиге налази се, са ваљаним разлогом, међуратни период, неупоредив по друштвеним напетостима проишавшим управо из дилема којим путем у будућност треба да иду југословенски народи, али и Европа сама.

Интелектуалци који су разматрали проблем Европе и европске културе после Првог светског рата, који је за последицу имао до тада невиђене размере деструкције, разочарани су њеном крхкошћу и неуко-рењеношћу. Отуд, изнад свих ових расправа лебди питање: како је могуће да се хиљадугодишња културна Европа урушила тако муњевито, дозволивши да у Великом рату човечанство проговори прималним, „варварским” језиком. Опозиција цивилизација–варварство управо се у овом периоду превреднује и преобликује и на јужнословенском простору, на прагу епохе формирања наднационалне државе на Балкану, када поново искрсава идеја словенства као културне категорије и алтернативе старој и декадентној Европи, што у обнови човечанства (новој авангардистичкој ренесанси) треба да има кључну улогу. Поглавље посвећено трагању за тзв. словенском мисијом у изградњи нове послератне Европе (Цвијић, Дворниковић, Ђурић, Вујић), као и поглавље посвећено сусрету Растка Петровића са афричким континентом, баве се и превредновањем појмова цивилизације и варварства, које у подтексту имају питање аутентичних културних вредности и оних које маскирају империјални интерес. Такође, у финим, изнијансираним анализама романа Иве Андрића *На Дрини ћуприја* и *Травничка хроника*, Милутиновић открива разлику између „супстанцијалних” и „функционално-структурних вредности” европске идеје прогреса, које нам сугеришу и Андрићев став према Европи и Западу, с једне, али и према тзв. Оријенту с друге. Отпор према туђинским вредностима које се аутохтоним народима Балкана силом намећу, видљив и у основи његове докторске дисертације, открива се тако и у порукама чувених Андрићевих романа. Неодвојив од историјске ситуације, проблем империјалног „просвећивања”, европског „култивисања” народа који се налазе испод прага тзв. цивилизацијске лествице, сагледао је аутор ове књиге, посебно у поглављу о Растку Петровићу, у којем се путопис српског песника доводи у везу са Конрадовим *Срцем шаме*.

Питање које Зоран Милутиновић не поставља експлицитно, али које се провлачи кроз ову књигу, јесте питање о могућности истинске промене људске природе. У поглављу које сматрамо посебно значајним, и које је посвећено „пророцима европске пропасти и препорода”, аутор ванредно и зналачки тумачи идеје хришћанског мислиоца владике Николаја Велимировића, и предратног футуристе „социјалисте” и „анархисте” Димитрија Митриновића, који су, и поред тога што су се налазили

на два супротна пола политичког и идеолошког спектра, у новом Европљанину тражили новог човека, први у враћању изворном хришћанству, други у стремљењу ка новој синкретичкој свечовечанствој религији. Посебно пада у очи чињеница да су ова два емигранта, и „десничар” и „левичар”, лек за отровану и оболелу природу модерног човека тражили на Западу, у англоамеричком културном обрасцу, у Британији и Сједињеним Америчким Државама.

Књига Зорана Милутиновића *Преболевање Европје: конструкција Европје у српској култури*, има у свом подтексту и питање које је данас и те како присутно у држави комплексних националних, верских и културних идентитета, а то је питање припадности, истоветности, односно специфичности националног културног обрасца (уколико он заиста постоји) када се овај упореди са другим балканским и европским народима. У култури чије бисмо главно обележје у 20. столећу означили појмом транзиције, или чак лиминалности – што би указивало не само на неки апстрактни међупростор већ, што је значајније, на позицију која је увек испод и недовољно близу жељеног циља – књига Зорана Милутиновића, која нам открива много тога о Европи и њеним вредностима, али првенствено о нама самима, представља изузетну, дуго чекану студију.

Др Горана С. РАИЧЕВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
gorana.raicevic@gmail.com

ДРАМСКИ ТЕКСТОВИ О ДОСИТЕЈУ ОБРАДОВИЋУ

Драмски јунак Досићеј, Задужбина „Доситеј Обрадовић” – РТС издаваштво, приредио Радомир Путник, Београд 2022

Задужбина „Доситеј Обрадовић” и Радио-телевизија Србије објавили су, уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и Секретаријата за културу града Београда, хрестоматију драмских текстова *Драмски јунак Досићеј*. Приређивач, Радомир Путник је књижевник, драматург, позоришни критичар, некадашњи директор драме Народног позоришта у Београду и вишегодишњи главни и одговорни уредник Уметничког програма РТС. Књигом су обухваћене позоришне драме Косте Трифковића, Јована Радуловића, Милана Ђоковића, Елијане Гаврловић, радио-драме Звонимира Костића, Миодрага Матицког и Олге Савић, ТВ-драме Милована Витезовића, Слободана Стојановића и Душана Белче. У обимном предговору („Наш савременик Доситеј”),